

Joanna Rajewska de Mezer

ORCID: 0000-0003-1870-0876

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Prawo kobiet do ochrony i wsparcia w sytuacji przemocy w rodzinie w świetle przepisów obowiązującego prawa

The woman right to protection and support in the event of domestic violence in the light of applicable law

Abstract

Violence has been accompanying man from the earliest times. Being an intentional act, using the advantage of the perpetrator over the victim, violating human, personal rights and causing suffering, it affects negatively on all spheres of the victim's life. According to statistics, women are the victims of most of the acts of violence recorded in the world. Polish and international law contain regulations aimed to preventing the occurrence of violence and providing multi-faceted support for the abused. A number of state entities are empowered to protect and assist victims. However it is still important to educate the society about the effects of using violence against loved ones and possible forms of psychological, legal, medical and social assistance for victims of violence.

Keywords

counteracting violence against women, victim of violence, protection against violence, institutional support in the case of violence

Wstęp

Przemoc to zjawisko, które nigdy nie powinno mieć miejsca w relacjach międzyludzkich i wpływać na kształtowanie układu stosunków społecznych, niezależnie od łączących ludzi więzi biologicznych, prawnych, czy ich miejsca w hierarchii społecznej.

Pomimo tego pragnienia przyświecającego pracy wielu ludzi na całym świecie, zrzeszonych w różnych instytucjach państwowych i organizacjach pozarządowych, w celu realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy, akty przemocy

mają miejsce nieustannie. Ich ofiarami padają różne jednostki – dzieci, kobiety, przedstawiciele określonych grup etnicznych, wyznaniowych, czy ludzie prezentujący określone poglądy. Przemoc przyjmuje różne formy – od jednostkowych, po zorganizowane działania grupowe, z którymi obecnie mamy do czynienia choćby w ogarniętym wojną Afganistanie (gdzie na straży posłuszeństwa plemiennemu prawu tradycyjnemu stoją oparte na przemocy sankcje polegające na pozbawianiu życia ludzi o odmiennych poglądach na świat i różnej wizji organizacji życia społecznego), czy w bliskiej nam Ukrainie, w której napaść Rosji wygenerowała niewyobrażalne w cywilizowanym świecie zbrodnie przeciwko ludzkości oparte na przemocy i agresji, przede wszystkim wobec ludności cywilnej – kobiet i dzieci.

Występowanie aktów przemocy wobec ludzi, przede wszystkim osób słabszych – właśnie kobiet, dzieci, mniejszości (etnicznych, religijnych, seksualnych itp.), obserwujemy na całym świecie i jako świadomi ich negatywnych skutków podejmujemy różne zinstytucjonalizowane i pozainstytucjonalne działania. Podejmowane są także wysiłki zmierzające do edukacji społeczeństw i uświadomienia ich członkom ogromu szkód wyrządzanych aktami przemocy.

Pomimo tak szerokiej aktywności przeciwników przemocy, podejmowanej¹ na całym świecie, w tym w krajach europejskich, szczerzących się tradycją walki o prawa i wolności człowieka i przeciwdziałanie zniewoleniu oraz przemocy, funkcjonują również zwolennicy rozwiązań o charakterze przemocowym stosowanych w środowisku domowym, wobec najbliższych. Są to osoby negujące bezprawność działania przemocowego jako szkodliwego, powodującego zniewolenie i łamanie praw jednostki. Co godne potępienia, wśród osób mających realny wpływ na kształt obowiązującego prawa i jego wykonywanie pojawiają się zwolennicy wypowiedzenia konwencji stambulskiej, osoby negujące zasadność uchwalania gminnych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie, traktując je jako zbędne i uderzające w „tradycję”².

Dla niektórych wzorce postępowania oparte na przemocy o różnym charakterze (fizycznym, psychicznym czy ekonomicznym) stanowią normę zinternalizowaną dzięki procesowi socjalizacji pierwotnej, nabytą w efekcie zadziałania mechanizmu naśladownictwa osób będących dla nich „znaczącymi innymi”. Będąc przekonani o słuszności działań noszących cechy przemocy, np. psychicznej, dają przyzwolenie na jej stosowanie w rodzinie, otoczeniu, będąc często głuchymi i bezrefleksyjnymi wobec jej tragicznych skutków.

¹ Konwencja stambulska, czyli Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, uchwalona w Stambule w 2011 roku.

² *Burzliwa debata w Sejmie o wypowiedzenie konwencji stambulskiej*, Dziennik Gazeta Prawna 2021, 17 marca, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8122844,wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-or-do-iuris-gender.html> [dostęp: 7.07.2022].

Definicja, cechy i rodzaje przemocy

W literaturze przedmiotu znanych jest wiele definicji przemocy, akcentujących właściwe temu zjawisku cechy działania czy zaniechania, skupiających się na formie czy skutkach aktywności sprawcy.

I. Pospiszyl przemocą nazwała wszelkie akty nieprzypadkowe, wykorzystujące przewagę sprawcy, przyczyniające się do fizycznej lub psychicznej szkody ofiary i wykraczające poza społeczne normy wzajemnych kontaktów międzyludzkich³. Według autorki powszechne postrzeganie przemocy opiera się na założeniu, że jest to każdy akt godzący w osobistą wolność człowieka poprzez zmuszanie go do zachowań, które pozostają w niezgodzie z jego wolą⁴ i powodują udręczenie.

Działania przemocowe, uderzając w wolną wolę jednostki, niezależnie od swej formy, upośledzają ostatecznie jej moc, czyniąc ją istotą bezwolną⁵.

Przemoc stanowi zespół zachowań o charakterze atakującym, nadzorującym, kontrolującym, obejmujących przemoc fizyczną, seksualną, czy emocjonalną. Zachowania te stanowią spójną całość, pewien ciąg działań intencjonalnych, których celem jest wyeliminowanie suwerennych myśli i działań ofiary oraz podporządkowanie jej żądaniom i potrzebom sprawcy⁶. W relacji przemocowej występuje nierówność sił pomiędzy sprawcą i ofiarą. Sprawca ma istotną przewagę (fizyczną, finansową, w zakresie statusu społecznego). Stosujący przemoc swoim działaniem narusza dobra osobiste ofiary – jej godność, prawo do nietykalności cielesnej, szacunku, powodując ból i cierpienie⁷ w różnych wymiarach funkcjonowania człowieka, osłabiając tym samym jej zdolności do samoobrony.

Przemoc może mieć charakter fizyczny, przejawiając się w uszkodzeniach ciała ofiary poprzez jej bicie, drapanie, kopanie, popychanie, a jej skutki widoczne są w postaci sińców, zadrapań, naderwań, oparzeń, przebarwień skóry, złamań czy stłuczeń w obrębie różnych części ciała. Przemoc ta może przybrać postać bierno-agresywną wobec ofiary i objawiać się zakazami czy ograniczeniami ofiary w realizacji podstawowych potrzeb (np. zakaz wyjścia z domu, załatwiania wszelakich potrzeb fizjologicznych).

³ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. 2, Warszawa 2008, s. 57.

⁴ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 10.

⁵ W. Sztander, *Na czym polega pomaganie ofiarom przemocy*, „Niebieska linia” 1999, nr 5, s. 1–4, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/395-na-czym-polega-pomaganie-ofiarom-przemocy.pdf> [dostęp: 17.08.2021].

⁶ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998, s. 12.

⁷ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013, s. 26.

Przy przemocy psychicznej mamy do czynienia z dręczeniem psychicznym, emocjonalnym ofiary – szantażowaniem, groźbami, wyzwiskami kierowanymi pod jej adresem, przesłuchiwaniami, niszczeniem przedmiotów należących do danej osoby, zastraszaniem itp. Ta forma jest najczęściej stosowanym rodzajem przemocy domowej. Jest ona tak samo niebezpieczna jak przemoc fizyczna, gdyż może stanowić zagrożenie życia lub zdrowia ofiary. Może prowadzić do zaburzeń psychicznych czy prób samobójczych. Zdarza się, że kobieta nie zdaje sobie sprawy, że jest ofiarą przemocy psychicznej. Jest ona trudna do zdiagnozowania i udowodnienia. W zaburzonym związku przemoc psychiczna stanowi zwarty system zachowań, których celem jest obniżenie poczucia wartości oraz zdobycie kontroli nad partnerem/partnerką poprzez izolowanie od kontaktów z innymi ludźmi mogącymi dać ofierze wsparcie emocjonalne⁸.

Trudność diagnostyczna przemocy emocjonalnej wynika z wielu przyczyn, wśród których wymienia się interpretowanie przez otoczenie zachowań sprawcy noszących cechy przemocy psychicznej (np. ograniczającej wolność jednostki nadopiekuńczości) jako godnych pochwały, świadczących o wielkiej trosce, przy jednoczesnym braku widocznych objawów przemocy w pierwszych okresach jej stosowania. Skutki przemocy psychicznej ujawniają się często po wielu latach w postaci zaburzeń osobowości, stanów lękowych, nerwic, depresji, agresji wobec bliskich, skłonności do uzależnień, czy rozwoju osobowości typu *borderline*. Kolejną trudnością w diagnozie przemocy emocjonalnej jest niespecyficzność objawów doświadczanej przemocy, w postaci przejawianej przez ofiary nieufności, wycofania, nadpobudliwości czy niedojrzałości⁹.

Kolejnym rodzajem przemocy doświadczanym przez ofiary jest przemoc seksualna, która polega na wymuszeniu na ofierze aktywności seksualnej wbrew jej woli. Przemoc seksualna ma ogromny wpływ na życie ofiary w różnych jego aspektach. Przyczynia się nie tylko do wystąpienia problemów o podłożu psychicznym, ale przede wszystkim narusza ona sferę intymności człowieka. Wpływa na zaburzenie funkcjonowania w życiu seksualnym na dalszych etapach życia ofiary i może przesądzać o niemożności zaistnienia w relacji z partnerem/partnerką. Ta forma przemocy pojawia się często w związkach, między partnerami, w stosunku do kobiety czy dziecka. W społeczeństwie funkcjonuje jakże mylne, a tym samym hamujące lub opóźniające działanie prewencyjne i pomocowe przekonanie, że w związku małżeńskim, nieformalnym (konkubinacie) nie występuje przestęp-

⁸ M. Ciesielska, *Rodzaje, formy i cykl przemocy w rodzinie*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, 12(3).

⁹ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. 2, *op. cit.*, s. 60–61.

stwo gwałtu, definiowane przeciwieństwo w art. 197 Kodeksu karnego¹⁰ jako doprowadzenie innej osoby przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej albo jej wykonania. Ustawodawca nie wyłącza w dyspozycji tego przepisu z kręgu ofiar osób pozostających w formalnym lub nieformalnym związku ze sprawcą. Kobiety – żony, partnerki – nie zgłaszają nadużyć w tym zakresie, bojąc się reakcji rodziny, społeczności, instytucji, zbagatelizowania sprawy czy ośmieszenia. Czasami nie mają świadomości jej bezprawnego charakteru i traktują ją jako „tragiczną normę”, która była też udziałem ich matek.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się również przemoc ekonomiczną, która prowadzi do naruszenia własności i polega na stwarzaniu sytuacji, w której jednostka nie jest w stanie normalnie funkcjonować w życiu (np. zabieranie pieniędzy na utrzymanie domu, zmuszanie do podpisywania zobowiązań finansowych, kradzież, czytanie korespondencji bez wcześniejszej zgody adresata – również maili, smsów, czy dysponowanie czyjąś własnością).

W życiu społecznym spotykamy się też z tzw. przemocą strukturalną polegającą na ograniczaniu i nierównym traktowaniu jednostki w sytuacjach publicznych, np. zakaz założenia konta bankowego, podjęcia pracy.

Wszystkie opisane wyżej rodzaje przemocy godzą w wolność i samostanowienie jednostki, w jej prawo do podejmowania decyzji oraz życia w poczuciu bezpieczeństwa.

Przyczyny i cykl przemocy

Poszukując środków przeciwdziałania przemocy, rozważane są przyczyny jej powstania. Do przemocy może dojść w wyniku współwystępowania i interakcji różnych czynników: społecznych, kulturowych i psychologicznych. Istnieją elementy ryzyka, które zwiększają prawdopodobieństwo pojawienia się przemocy w rodzinie, ale nie można o nich powiedzieć, że są jej przyczynami.

Wśród czynników tych wymienić można: normy społeczne i kulturowe (zewalające na przemocowe traktowanie usprawiedliwiane rolą w rodzinie czy zasadami wychowawczymi), stosowanie przemocy w rodzinie pochodzenia sprawcy (wynik procesu socjalizacji i mechanizmu naśladownictwa), środowisko społeczne i warunki życia (bezrobocie, trudna sytuacja materialna, mieszkaniowa, niepełnosprawność, długa choroba, które generują stres, frustrację i gniew wyładowywany w postaci agresji na najbliższych), uzależnienie czy nadużywanie alkoholu lub innych środków psychoaktywnych (ponad 60% interwencji w sytuacji stosowania

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2022 poz. 1138).

przemocy dotyczyło sprawców nietrzeźwych lub uzależnionych), cechy osobowości sprawcy (brak empatii, niskie poczucie własnej wartości, przekonanie, że najlepszą metodą uzyskania szacunku jest siła oraz autorytarne poglądy na temat rodziny, modelu, zadań, funkcji, jakie odgrywa)¹¹.

Akty przemocy następują według pewnych prawidłowości, zgodnie z zaobserwowanym schematem, tzw. cyklem przemocy. Składa się on z następujących trzech faz: fazy „narastania napięcia”, fazy „gwałtownej przemocy” oraz fazy „miodowego miesiąca”. W fazie pierwszej (narastania napięcia) sprawca jest w stanie podwyższonego napięcia i poirytowania. Każdy drobiazg wywołuje jego złość, często doprowadza do awantury, zdarza się, że zwiększa ilość spożywanego alkoholu czy innych substancji psychoaktywnych wpływających na świadomość i postrzeganie rzeczywistości. Często poniża ofiarę, dążąc do poprawy swojego samopoczucia. Prowokuje kłótnie, nie panuje nad swoim gniewem, staje się coraz bardziej niebezpieczny. Ofiara stara się opanować sytuację – uspokaja sprawcę, spełnia wszystkie polecenia, wywiązuje się ze wszystkich obowiązków. Niektóre ofiary w tej fazie uskarżają się na dolegliwości fizyczne – bóle żołądka, głowy, bezsenność, utratę apetytu. U innych obserwuje się apatię, utratę energii do życia lub niepokój i nadpobudliwość. Jest to wynik narastania napięcia, które po pewnym czasie staje się nie do zniesienia. Zdarza się, że ofiara sama dąży do wywołania wybuchu sprawcy, żeby nastąpiło rozładowanie tego napięcia¹².

Druga to faza „gwałtownej przemocy” – w jej przebiegu sprawca staje się gwałtowny, wpada w niepomamowany gniew i wyładowuje skumulowane napięcie w formie agresji. Rozładowanie wywołuje zazwyczaj jakiś drobiazg, np. lekkie opóźnienie posiłku, ustawienie sprzętu domowego w inny sposób. Skutki użytej przemocy mogą być różne – od pobicia, naruszenia ciągłości tkanek, przez złamanie kości, obrażenia wewnętrzne, do spowodowania poronienia czy śmierci ofiary. W przebiegu fazy ostrej ofiara stara się zrobić wszystko, żeby uspokoić sprawcę i chronić siebie. Zazwyczaj, niezależnie od tego, jakie działania podejmie, agresja i złość sprawcy narasta. Ofiara czuje się bezradna, bo ani przekonywanie sprawcy, ani unikanie czy bierne poddawanie się nie pomaga i nie łagodzi jego gniewu. Po zakończeniu wybuchu przemocy ofiara jest w stanie traumy. Nie może uwierzyć, że akt przemocy ze strony osoby bliskiej miał miejsce. Odczuwa wstyd, oszołomie-

¹¹ *Przemoc w rodzinie – sytuacja osób doznających przemocy w rodzinie*, PARPA 2020, s. 2–4, <https://www.parpa.pl/phocadownloadpap/Przeciwdzialanie/Przemoc%20w%20rodzinie%20-%20sytuacja%20osob%20doznajacych%20przemocy%20w%20rodzinie%20-%20broshura.pdf> [dostęp: 17.07.2022].

¹² D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska, *Wprowadzenie*, [w:] D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska (red.), *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010, s. 13; S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary...*, op. cit., s. 30.

nie oraz przerażenie. Staje się apatyczna, traci ochotę do aktywności życiowych, odczuwa złość, ale zarazem bezradność¹³.

Ostatnią fazę cyklu stanowi faza tzw. „miodowego miesiąca”. Następuje ona po rozładowaniu napięcia przez sprawcę, wyładowaniu agresji i złości. Sprawca ma świadomość, że posunął się za daleko, pozornie staje się inną osobą. Żałuje tego, co zrobił, okazuje skruchę i obiecuje poprawę. Stara się znaleźć jakieś wytłumaczenie dla swojego działania przemocowego i przekonuje ofiarę, że był to jednorazowy, wyjątkowy incydent, który już nigdy się nie powtórzy. Sprawca okazuje ofierze ciepło i miłość, stając się takim, jakim był na początkowym etapie znajomości. Zachowuje się jakby przemoc nigdy nie miała miejsca. Rozmawia z ofiarą, dzieli się swoimi przeżyciami, obiecuje, że nigdy już jej nie skrzywdzi. Dbą o ofiarę, spędza z nią czas i utrzymuje bardzo satysfakcjonujące kontakty seksualne. Ofiara zaczyna wierzyć w przemianę sprawcy i incydentalny charakter aktu przemocy. Czuje się kochana, spełniają się jej marzenia o bezpiecznej relacji, odczuwa bliskość i zespolenie z partnerem. Życie we dwoje wydaje się pełne nadziei. Niestety faza miodowego miesiąca i związany z nią spokój i satysfakcja przemijają i ponownie rozpoczyna się faza narastania napięcia¹⁴.

Cykl ten powtarza się wielokrotnie, a długość kolejnych faz ulega skracaniu, powodując, że ten stan oczekiwania na kolejne akty przemocy staje się dla ofiary nie do zniesienia.

Skutki stosowania przemocy w rodzinie

Jak już wspomniano, przemoc odciska się piętnem na życiu osób, wobec których jest stosowana. Powoduje szereg negatywnych skutków w różnych sferach życia ofiary, wpływając na jej przyszłe funkcjonowanie społeczne, relacje z drugim człowiekiem i stosunek do samego/samej siebie.

Jednym z głównych skutków przemocy jest wystąpienie ostrego zaburzenia stresowego (ASD – *Acute Stress Disorder*), które jest doświadczane w sposób krótkotrwały, występuje podczas lub bezpośrednio po doświadczeniu traumatycznym. Trwa nie krócej niż 2 dni i nie dłużej niż 4 tygodnie. Wśród objawów Ostrego Zaburzenia Stresowego wymienia się: odrętwienie, wyobcowanie, brak wrażliwości emocjonalnej odczuwane w sposób subiektywny, zmniejszenie czujności, de-realizację, depersonalizację oraz amnezję dysocjacyjną, czyli niepamięć sytuacji polegającą na niezdolności przypomnienia sobie istotnych kwestii dotyczących sytuacji stresowej. Osoby cierpiące na ASD mają specyficzne poczucie braku kon-

¹³ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary...*, *op. cit.*, s. 27.

¹⁴ Zob. D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska, *Wprowadzenie*, *op. cit.*, s. 13; S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary...*, *op. cit.*, s. 30.

taktu ze swoim ciałem, drastyczne ograniczenie ruchów przy jasnej świadomości (tzw. stupor dysocjacyjny). Ponadto odczuwają bezradność i mają poczucie winy. Pojawia się u nich impulsywność i zachowania o charakterze ryzykownym oraz stany oszołomienia, występuje zawężenie świadomości i uwagi oraz dezorientacja i brak możliwości zrozumienia stresora¹⁵.

Jeśli Ostre Zaburzenie Stresowe utrzymuje się dłużej, u ofiary przemocy może wystąpić zespół stresu pourazowego (PTSD – *Post-traumatic Stress Disorder*)¹⁶. W mechanizmie powstania PTSD podkreślano istotę poczucia zagrożenia i bezradności.

Występują trzy główne kategorie objawów stresu pourazowego (PTSD): nadmierne pobudzenie, wtargnięcie oraz zawężanie¹⁷.

Nadmierne pobudzenie powoduje stan ciągłej gotowości i uczucie, jakby niebezpieczeństwo miało w każdej chwili powrócić. Stan ten objawia się przyspieszonym rytmem serca, podwyższonym ciśnieniem tętniczym, potliwością, niepokojem, wrażliwością lub obojętnością na bodźce oraz reagowaniem nieproporcjonalnym lękiem¹⁸. Szczególnie kobiety z tym kryterium mają wyczulony słuch na hałas, narzekają na niespokojny sen, koszmary senne, wypatrują zagrożenia, chociaż niebezpieczeństwo już dawno minęło¹⁹.

Wtargnięcie polega na występowaniu u ofiary poczucia, że sytuacja traumatyczna, która zdarzyła się w przeszłości, wciąż się powtarza w teraźniejszości. Traumatyczny moment jest kodowany w formie wyrazistych wrażeń i obrazów w pamięci w patologiczny sposób i spontanicznie wdiera się do świadomości ofiary²⁰. Wspomnienia urazowego zdarzenia o charakterze intruzywnym powracają w postaci snów odtwarzających urazową sytuację, a także intensywnych negatywnych uczuć w reakcji na bodziec kojarzący się z urazową sytuacją. Przeżywanie sytuacji traumatycznej (aktów przemocy) w snach i wspomnieniach powoduje generowanie emocji podobnych w swej sile do tych odczuwanych w chwili tragedii²¹. Funkcjonowanie w takim stanie prowadzi do wyczerpania psychicznego i fizycznego organizmu.

¹⁵ *Postępowanie z osobą przeżywającą kryzys. Umiejętności prowadzenia interwencji kryzysowej*, materiały szkoleniowe DCP, cz. I, Wrocław 2020.

¹⁶ Pojęcie zaburzenia po stresie traumatycznym (*Post-traumatic Stress Disorder*) zostało wprowadzone do klasyfikacji *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder. Third Edition (DSM-III)* w 1980 roku.

¹⁷ I. Pospiszyl, *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999, s. 53.

¹⁸ A. Cebella, I. Łucka, *Zespół stresu pourazowego – rozumienie i leczenie*, „Psychiatria” 2007, t. 4 nr 3, s. 130, <https://journals.viamedica.pl/psychiatria/article/view/29170> [dostęp: 18.08.2021].

¹⁹ I. Pospiszyl, *Razem przeciw...*, *op. cit.*, s. 53.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ A. Cebella, I. Łucka, *Zespół stresu...*, *op. cit.*, s. 130.

Objawem stosowania przemocy jest też diagnozowane u ofiar zawężenie spostrzegania i zachowania, pozostawanie w stanie zahipnotyzowania, odrętwienia czy odizolowania od emocji, utrata wrażeń, zubożenie emocjonalne i bierność²². Kobiety objęte pomocą psychologiczną w ramach interwencji kryzysowej opowiadają o bardzo traumatycznych przeżyciach w sposób beznamiętny, jakby relacjonowały niedotyczące ich wydarzenie.

Jedną z technik izolacji ofiary przemocy od środowiska zewnętrznego, które mogłoby stanowić dla niej wsparcie, jest technika „prania mózgu”. Typowe dla tego syndromu jest skupienie uwagi ofiary na sprawcy, działanie zmierzające do wywołania odczuwania przez ofiarę strachu (np. ograniczanie snu, wymuszanie epizodów seksualnych, zastraszanie, pokazywanie swojej władzy). Celem podejmowanych działań jest manipulacja ofiarą zmierzająca do zmiany jej poglądów, obyczajów oraz spowodowanie u niej przekonania o swej słabości, niekompetencji i niezdarności²³.

Często diagnozowanym u kobiet – ofiar przemocy w rodzinie – jest syndrom wyuczonej bezradności, który pojawia się w wyniku trudnych doświadczeń. Najczęściej osoba doznająca przemocy poszukuje pomocy, ale okazuje, że nie otrzymuje wsparcia lub jest ono nieadekwatne do potrzeb, a działania mające ją ochronić nie skutkują, nie przynoszą oczekiwanych przez nią efektów. Kobieta, powracając do domu, jest karana, sprawca znęca się nad nią, by nabyła przekonania o niecelowości i nieefektywności swojej aktywności oraz braku możliwości zmiany swej sytuacji. Występuje u niej poczucie krzywdy, ale stan, w jakim się znajduje, uniemożliwia jej podjęcie działania.

Poczucie niemocy, braku sprawstwa i bezskuteczności podjętej aktywności wiedzie do trwania w bierności i cierpieniu. Osoba doświadczająca przemocy w rodzinie, często kobieta czy dziecko, potrzebują wieloaspektowej pomocy w zmianie swojego położenia, bowiem często nie potrafią sami wystąpić o pomoc. Pozostając zmanipulowani w układzie przemocowym, nie zawsze odczytują zachowania sprawcy jako bezprawne mimo poczucia krzywdy, które jej towarzyszy. Często osoby poddawane przemocy nie wiedzą również, gdzie poszukiwać pomocy, jakie prawa im przysługują oraz jakie instytucje i w jakiej formie wsparcia tego udzielają.

Wraz z narastającą świadomością ogromu negatywnych skutków stosowania przemocy wobec kobiet i dzieci, w tym jej – upośledzający wolę, potencjał jednostki i prawo do samostanowienia – charakter, zaczęto dążyć do przeciwdziałania stosowaniu przemocy i jej skutkom, co pociągnęło za sobą powstanie wielu

²² *Ibidem*. Zob. też *Reakcja na ciężki stres i zaburzenia adaptacyjne*, [w:] A. Bilikiewicz, S. Pużyński, J. Rybakowski, J. Wciórka (red.), *Psychiatria*, t. 2, Wrocław 2002.

²³ Por. H.D. Saal, *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005, s. 33–34; K. Michalska, D. Jaszczak-Kuźmińska, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 2007.

aktów prawnych o charakterze międzynarodowym i krajowym, które podkreślają prawo człowieka do życia bez przemocy, regulują postępowanie formalne w sytuacji diagnozowania aktów przemocy w rodzinie, przewidują formy wsparcia osób pokrzywdzonych przemocą oraz pomoc w zakresie terapii i działań edukacyjno-korekcyjnych dla sprawców. Mają na celu zahamowanie działań przemocowych w rodzinie przez sformalizowane postępowania zmierzające do odseparowania sprawcy od ofiary, nakazu opuszczenia przez niego wspólnego mieszkania, czy zakazu zbliżania się do niego i jego bezpośredniego otoczenia.

Poniżej omówione zostały wybrane akty prawne regulujące problematykę przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony osób krzywdzonych przemocą, wśród których największą grupę stanowią właśnie kobiety.

Prawo do życia bez przemocy w regulacjach prawa międzynarodowego oraz krajowego

Zgodnie z regulacjami Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka²⁴ wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swojej godności i praw (art. 1), każdy ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby (art. 3). Z uwagi na to i zgodnie z zasadą humanitaryzmu wykonywania kary nikogo nie wolno poddawać torturom ani karać w okrutny, nieludzki i poniżający sposób (art. 5). Człowiek ma również prawo do ochrony prawnej i takiego porządku społecznego oraz międzynarodowego, w którym prawa i wolności człowieka zawarte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka byłyby w pełni realizowane.

Również w art. 3 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁵ wyartykułowany został zakaz poddawania człowieka torturom i in-nemu nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu, w tym karaniu, a art. 5 aktu reguluje prawo człowieka do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Z przepisów tych wyinterpretować można prawo ludzi do ochrony przed przemocą, znęcaniem i związanym z nimi cierpieniem.

Dedykowana problematyce walki z aktami przemocy wobec kobiet jest Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej²⁶ (zwana w skrócie konwencją stambulską), która w swej preambule uznaje przemoc wobec kobiet za przejaw nierówności stosunków

²⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 2.09.2021].

²⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., https://www.echr.coe.int/documents/convention_pol.pdf [dostęp: 2.09.2021].

²⁶ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 r., <https://rm.coe.int/168046253c> [dostęp: 2.09.2021].

władzy między kobietami i mężczyznami na przestrzeni wieków, co skutkowało dyskryminacją kobiet i uniemożliwieniem ich usamodzielnienia się oraz realizacji szeregu praw wynikających z bycia istotą ludzką. Sygnatariusze konwencji dostrzegli istotny stopień narażenia kobiet na przemoc ze względu na płeć oraz nieproporcjonalnie większą, w stosunku do mężczyzn, liczbę kobiet będących ofiarami przemocy domowej. Zaakcentowali również konieczność objęcia kobiety ochroną i wsparciem. Celem konwencji jest eliminacja wszelkich form dyskryminacji oraz międzynarodowa współpraca na rzecz przeciwdziałania aktom przemocy wobec kobiet.

Na gruncie polskim podstawowe prawa i wolności człowieka zagwarantowane zostały w ustawie zasadniczej, która zobowiązuje obywateli do poszanowania godności i praw innych ludzi. Godność człowieka traktowana jest jako niezbywalna i nienaruszalna, natomiast jej poszanowanie i ochrona stanowi obowiązek władz publicznych. Konstytucja RP podkreśla równość wobec prawa w życiu rodzinnym, społecznym, politycznym i gospodarczym niezależnie od różnicy płci oraz prawo do ochrony prawnej życia prywatnego i rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym²⁷. W myśl przepisów powołanego aktu, stanowiących odzwierciedlenie w tym zakresie regulacji prawa międzynarodowego, zakazuje się stosowania tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania oraz karania człowieka. Jak wynika z powyższego, akty przemocy, jakiegokolwiek rodzaju, będąc działaniem godzącym w godność człowieka, poniżającym go i powodującym jego cierpienie i krzywdę w różnych wymiarach istnienia – są zabronione.

Poza ustawą zasadniczą problematykę przemocy, postrzegania jej w kategoriach czynu karnego, przeciwdziałania jej przejawom i skutkom oraz pomocy ofiarom regulują także inne akty prawne rangi ustawy.

Regulacje prawa karnego penalizują akty znęcania się nad osobą i stosowania przemocy. Art. 207 Kodeksu karnego²⁸ stanowi, iż znęcanie się zarówno fizyczne, jak i psychiczne nad osobą najbliższą lub też osobą, która pozostaje w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, jest występkiem zagrożonym karą od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności. Ustawa przewiduje również formy kwalifikowane tego przestępstwa polegające na znęceniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą nieporadną ze względu na wiek (dzieci czy osoby starsze) lub stan zdrowia psychicznego lub fizycznego (art. 207 § 1a), stosowanie metod znęcania się charakteryzujących się szczególnym okrucieństwem (art. 207 § 2) oraz czyny noszące cechy znęcania, których następstwem będzie targnięcie się ofiary na swoje życie (art. 207 § 3). W przypadkach stwierdzenia popełnienia czynów

²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

²⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2022 poz. 1138).

w formie kwalifikowanej odpowiedzialności karna sprawcy jest wyższa i wynosi do 12 lat pozbawienia wolności łącznie.

Przestępstwem ściganym prawem jest również będący często skutkiem stosowania przemocy uszczerbek na zdrowiu, który może mieć postać uszczerbku ciężkiego, średniego i lekkiego. Stopień uszczerbku na zdrowiu decyduje o kwalifikacji prawnej zachowania sprawcy. Wśród uszczerbków ciężkich ustawodawca wymienia pozbawienie człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, spowodowanie innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej nieuleczalnej lub długotrwałej choroby, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej albo znacznie trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zszpecenia lub zniekształcenia ciała²⁹. Stosowanie przemocy wielokrotnie skutkuje ciężkim uszkodzeniem ciała ofiary i powoduje pojawienie się zaburzeń funkcjonowania psychicznego, w tym chorób psychicznych.

Uszczerbek średni na zdrowiu stanowi naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwający powyżej 7 dni, gdy powrót do zdrowia wymaga leczenia dłuższego niż tydzień³⁰. Jeśli natomiast naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwa krócej niż 7 dni, mamy do czynienia z lekkim uszczerbkiem na zdrowiu uregulowanym w art. 157 § 2 Kodeksu karnego.

Znęcanie się nad osobą pozostającą w stosunku zależności może przyjąć formę czynu spełniającego przesłanki przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.) i polegać na podejmowaniu niechcianych i nieakceptowanych czynności wobec ciała człowieka, takich jak popychanie, policzkowanie, plucie, oblewanie płynem. Naruszenie nietykalności cielesnej nie musi skutkować cierpieniem, ale może powodować poczucie poniżenia, dotykać godności ofiary, wywoływać poczucie wstydu i krzywdy w sensie psychicznym. Działania te w skutkach swych noszą cechy przemocy. Przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej człowieka dotyczy także dziecka i stosowanych przez niektórych rodziców metod wychowawczych polegających na stosowaniu kar cielesnych. Przepis Kodeksu karnego zakazujący stosowania kar naruszających nietykalność cielesną dziecka jest wynikiem na szeroką skalę zakrojonej batalii wielu środowisk przeciwko stosowaniu kar cielesnych wobec dziecka, której efektem było wprowadzenie w 2010 roku całkowitego zakazu ich stosowania. Regulacja ta pozostaje w zgodzie z przepisem art. 91 ze zn. 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³¹, który osobom wykonującym władzę rodzicielską, a także osobom sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych wobec dziecka.

²⁹ Art. 156 § 1 Kodeksu karnego.

³⁰ Art. 157 § 1 Kodeksu karnego.

³¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2020 poz. 1359).

Ustawa Kodeks karny penalizuje też czyny uderzające w wolność jednostki, jej prawo do decydowania o sobie (art. 189). Sprawca przemocy działa bowiem także poprzez ograniczenie lub zabór wolności ofiary, nie pozwalając jej opuszczać domu, danego pomieszczenia, załatwiać potrzeb fizjologicznych. Jeżeli czyn ten dotyczy osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia albo łączy się ze szczególnym udręczeniem ofiary, wówczas przyjmuje on formę kwalifikowaną, zagrożoną surowszą karą.

Artykuł 190a k.k. reguluje natomiast przestępstwo uporczywego nękania, które również mieści się w definicji pojęcia przemocy, a polega na wzbudzaniu w ofierze uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia, poniżenia czy udręczenia, ograniczając w ten sposób jej samodzielność, upośledzając moc działania i czyniąc istotą bezwonną.

Stosowanie wobec innej osoby przemocy lub bezprawnej groźby w celu zmuszenia jej do podjęcia określonego działania, zaniechania działań czy znoszenia czegoś spełnia również znamiona przestępstwa określone w artykule 191 Kodeksu karnego. Odpowiedzialności karnej na zasadach określonych w art. 191 k.k. podlega także osoba, która zmusza kogoś do określonego działania lub zaniechania czy stosując przemoc, lub w inny sposób utrudnia komuś korzystanie z mieszkania. Z tą formą przestępstwa spotykamy się np. w sytuacji wspólnego zamieszkiwania w lokalu i korzystania z niego w sposób określony wyrokiem sądu przez rozwiedzionych małżonków. Uniemożliwianie dostępu do kuchni i znajdujących się tam urządzeń i sprzętów czy łazienki.

Jedną z omawianych w pierwszej części artykułu formą przemocy była przemoc seksualna, której stosowanie w postaci określonych działań noszących cechy przestępstwa również podlega odpowiedzialności karnej. W regulacjach Kodeksu karnego znalazły się przepisy penalizujące działania sprawcy oparte na przemocy i godzące w wolność seksualną ofiary. W ramach przemocy domowej nierzadko dochodzi do tzw. gwałtu na żonie, partnerce – czyli doprowadzeniu osoby przemocą czy groźbą karalną do obcowania płciowego albo wykonania innej czynności seksualnej.

Jak wynika z powyższego, szereg działań, czynów noszących znamiona przemocy określone zostały jako czyny karalne podlegające za ich popełnienie karom, często ocenianym jako surowe. Zabezpieczenie wolności od przemocy i ochrona wolności m.in. kobiety poprzez penalizację określonych czynów umożliwia ochronę prawa kobiet w tej sferze.

Problematyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym wobec kobiet oraz form wsparcia dla ofiar przemocy, poświęcona została wielokrotnie nowelizowana ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie³². W preambule do tego

³² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2021 poz. 1249).

aktu prawnego uznano przemoc za naruszającą podstawowe prawa człowieka, takie jak prawo do życia, zdrowia, poszanowania godności. Na władze publiczne nałożony został obowiązek zapewnienia obywatelom równego traktowania oraz poszanowania ich praw i wolności, a w tym celu przeciwdziałania występowaniu przemocy w rodzinie. Celem ustawy jest określenie zadań i procedur w zakresie przeciwdziałania przemocy oraz postępowania pomocowego wobec osób dotkniętych i stosujących przemoc.

W myśl art. 2 pkt 2 ustawy zawierającego definicję legalną – przemoc to umyślne działanie lub zaniechanie zarówno jednorazowe, jak i powtarzające się, naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność – również seksualną, wywołujące cierpienie i krzywdy moralne. Definicja opisuje różne formy przemocy stosowanej wobec najbliższych, podkreśla, iż jako przemoc traktowane jest także działanie jednorazowe, jeśli prowadzi do określonych definicyjnie skutków.

Osoby krzywdzone przemocą w rodzinie mogą zgodnie z regulacjami ustawy uzyskać bezpłatną, wieloaspektową pomoc od właściwych, ustawowo kompetentnych podmiotów.

Wśród przewidzianych ustawą form pomocy osobom krzywdzonym przemocą, najczęściej kobietom i ich dzieciom, znalazło się poradnictwo, a w jego ramach poradnictwo medyczne – pozwalające na ocenę stanu zdrowia, uszkodzeń ciała ofiary (które jest istotne z punktu widzenia postępowania dowodowego w sprawie karnej o znęcanie). Kobieta krzywdzona ma prawo do uzyskania pomocy psychologicznej o charakterze interwencyjnym oraz terapeutycznym. Duże znaczenie w zakresie przeciwdziałania przemocy oraz wsparcia ofiary ma udzielenie porady prawnej w zakresie możliwości podejmowania postępowań formalnych przed sądami (cywilnymi i karnymi), wszczynania procedur prowadzonych przez zespoły interdyscyplinarne przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Wsparcie stanowić będzie również przewidziana przepisami pomoc socjalna zapewniająca zaspokojenie podstawowych potrzeb jednostki³³.

Akt przemocy ze strony osoby najbliższej stanowi ogromną traumę dla ofiary i wymaga szybkiej reakcji pomocowej w formie interwencji kryzysowej, będącej zespołem interdyscyplinarnych działań polegających na udzieleniu wsparcia emocjonalnego, zredukowaniu lęku, uzyskaniu poczucia bezpieczeństwa oraz pomocy formalnej (prawnej, instytucjonalnej).

Zasadami, którymi należy kierować się przy interwencji kryzysowej w sytuacji przemocy jest udzielenie jej możliwie najszybciej (w ciągu 24 h od zgłoszenia), ustalenie właściwej intensywności kontaktu ze wspieraną osobą, elastyczność

³³ Art. 3 ust. 1 pkt 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

w stosowaniu działań interwencyjnych oraz mobilizowanie naturalnego systemu wsparcia jednostki (diagnozowanie potencjału własnego wspieranego oraz identyfikacja osób budujących tę sieć)³⁴.

Instytucje, zapewniając pomoc pokrzywdzonym przemocą, mają też za zadanie zapewnienie ochrony przed dalszym krzywdzeniem przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystanie ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej³⁵.

Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie należy zapewnić bezpieczne schronienie w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie³⁶. Wsparcie w zakresie podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie może mieć charakter interwencyjny, terapeutyczno-wspomagający i zmierza do zaspokojenia potrzeb życiowych beneficjenta³⁷.

W ramach działań interwencyjnych zapewnia się wówczas kobiecie – ofierze przemocy – schronienie, ochronę przed sprawcą oraz pomoc psychologiczną, prawną i medyczną. W ramach działań interwencyjnych dokonuje się również rozpoznania sytuacji i ryzyka ponownego zastosowania przez sprawcę przemocy.

Pomoc terapeutyczno-wspomagająca polega na diagnozowaniu sytuacji, opracowaniu z pokrzywdzoną przemocą indywidualnego planu pomocy, udzieleniu poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego. W ramach tych działań prowadzone są grupy wsparcia dla pokrzywdzonych przemocą oraz terapia indywidualna. Zapewnia się dostęp do pomocy medycznej oraz dokonuje oceny sytuacji dzieci, udzielając im w razie potrzeby wsparcia. Natomiast pomoc w zakresie zaspokojenia potrzeb bytowych polega na zapewnieniu całodobowego okresowego pobytu w ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy, pomieszczeń do spania, wspólnego pomieszczenia do pobytu dziennego z miejscem do zabawy dla dzieci oraz ogólnodostępnych łazienek, kuchni³⁸.

³⁴ *Postępowanie z osobą przeżywającą kryzys..., op. cit.*

³⁵ Art. 3 ust. 1 pkt 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

³⁶ Art. 3 ust. 1 pkt 4 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

³⁷ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. 2011 nr 50 poz. 259).

³⁸ § 1 ust. 1 pkt 1–3 Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. 2011 nr 50 poz. 259).

Kobiecie oraz innym osobom pokrzywdzonym aktem przemocy umożliwia się dostęp do badania lekarskiego mającego na celu ustalenie przyczyn powstania uszkodzeń ciała, rodzaju urazów będących skutkiem użycia przemocy oraz uzyskanie zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie. Jest to istotne z punktu widzenia możliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego w sprawach o przestępstwo znęcania, uszkodzenia ciała, pobicia.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nakłada na gminy obowiązek tworzenia gminnych systemów przeciwdziałania przemocy w rodzinie³⁹, a w ich ramach zespołów interdyscyplinarnych przeciwdziałania przemocy w rodzinie, diagnozujących problem występowania przemocy, podejmujących działania w środowisku zagrożonym przemocą w celu przeciwdziałania temu zjawisku, inicjujących interwencję w sytuacji przemocy. Do zadań zespołów należy również rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym⁴⁰.

Podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się na podstawie procedury „Niebieskie Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Procedura ta obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez: przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie⁴¹.

Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej udzielają pomocy osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, ale także podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w celu zaprzestania stosowania tego rodzaju zachowań. Zespół interdyscyplinarny opracowuje indywidualny plan pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie i jej rodziny. Plan ten zawiera propozycje działań pomocowych konkretnie dostosowanych do sytuacji⁴².

³⁹ Zadanie to należy do zadań własnych gminy i polega na opracowywaniu i realizacji gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie, prowadzeniu poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą, zapewnianiu osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia oraz tworzeniu zespołów interdyscyplinarnych (art. 6 ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie).

⁴⁰ Art. 9b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

⁴¹ Art. 9d ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

⁴² § 16 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

W 2020 roku wprowadzono do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zmiany mające na celu wzmocnienie ochrony osób krzywdzonych przemocą przed sprawcą, a polegające na możliwości zobowiązania osoby powodującej szczególnie uciążliwym wspólnie zamieszkiwanie (poprzez stosowanie przemocy) do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego otoczenia lub zakazu zbliżania się do niego⁴³. W ślad za nowelizacją ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie dokonano zmian w ustawach Kodeks postępowania cywilnego, ustawie o Policji⁴⁴ oraz Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych⁴⁵, w zakresie wyposażającym poszczególne organy w kompetencje do działań chroniących ofiary przemocy domowej, którymi najczęściej według statystyk są kobiety i dzieci. Ze statystyk prowadzonych na podstawie zgłaszania przemocy na Niebieską Linie wynika, że w Polsce rocznie ofiarami przemocy seksualnej pada 30 tys. kobiet. Podkreślić należy, że liczba ta może być nawet dwa razy większa, ponieważ wiele kobiet wstydzi się czy boi zgłosić się na policję. Dodatkowym czynnikiem powodującym niechęć kobiet do zawiadomienia organów ścigania jest to, że sprawcą jest osoba najbliższa. Aż 80% wszystkich sprawców gwałtów jest wcześniej znanych kobiecie⁴⁶.

W myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego osoba pokrzywdzona przemocą może złożyć wniosek o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Rozporządzenie wydane na podstawie dyspozycji ustawowej zawiera wzór urzędowego formularza, na którym wniosek ten może zostać złożony. Upraszczając procedurę i ułatwiając tym samym wnioskodawczyni, często nieposiadającej profesjonalnej wiedzy prawniczej, uzyskanie postanowienia chroniącego ją przed sprawcą, sąd w wypadku gdy do wniosku lub innych pism nie dołączono odpisów, sporządza i doręcza ich odpisy. Odpis wniosku lub innych pism sąd doręcza również prokuratorowi i zawiadamia go o terminach rozprawy. Ważne jest ustawowe wskazanie jednomiesięcznego terminu do wydania orzeczenia w sprawie (licząc od daty wniesienia wniosku)⁴⁷.

⁴³ Art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2021 poz. 1882 z późn. zm.).

⁴⁵ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz.U. 2021 poz. 1214 z późn. zm.).

⁴⁶ Zob. A. Panuszko, „Chciałabym zgłosić usiłowanie gwałtu...”. *Policja: proszę przyjąć jutro*, 2013, <https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/383677/chcialabym-zglosic-usilowanie-gwaltu-policja-prosze-przyjs.html> [dostęp: 9.09.2021]; M. du Vall, *Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w świetle polskiego prawa i statystyk*, 2014, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/440/Du_Vall_Konwencja_Rady_Europy_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 9.09.2021].

⁴⁷ Art. 560 ze zn. 3 – 560 ze zn. 6 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021 poz. 1805 z późn. zm.).

W postanowieniu o zobowiązaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazaniu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia sąd wskazuje obszar lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą osoba stosująca przemoc w rodzinie jest obowiązana zachować. Postanowienie to jest skuteczne i wykonalne z chwilą ogłoszenia, a jego odpis doręczany jest uczestnikom postępowania, prokuratorowi, policji, żandarmerii z urzędu.

Sąd prowadzący sprawę ma obowiązek zawiadomienia o wydaniu postanowienia członków właściwego zespołu interdyscyplinarnego w celu wszczęcia procedury „Niebieskie Karty” oraz sąd opiekuńczy (jeśli w mieszkaniu zamieszkują osoby małoletnie). Jest to konieczne dla zbadania, czy istnieje podstawa do podjęcia działań o charakterze ingerencyjnym w wykonywanie przez rodziców pieczy nad dzieckiem polegających na ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej.

Działania o charakterze ochronnym w sytuacji zagrożenia życia czy zdrowia osób krzywdzonych przemocą podjąć może także policja oraz Żandarmeria Wojskowa (w sytuacji gdy stosującym przemoc jest żołnierz).

Policjant ma prawo zatrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie w rozumieniu przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, stwarzającej bezpośrednio zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego. Podejmując działania, policja jest zobowiązana stwierdzić zasadność zatrzymania, a w tym celu dokonuje oceny ryzyka bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego, odrębnie dla osoby dorosłej i dziecka. Ocena dokonywana jest na kwestionariuszu oceny ryzyka zagrożenia życia i zdrowia⁴⁸, dołączonego potem do protokołu zatrzymania⁴⁹. Ponadto policja, po dokonaniu oceny ryzyka zagrożenia, ma prawo do wydania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia⁵⁰. Nakaz i zakaz mogą być stosowane łącznie i są natychmiast wykonalne. Policjant w nakazie lub zakazie wskazuje obszar lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą osoba stosująca przemoc w rodzinie jest obowiązana zachować.

Policja niezwłocznie doręcza odpis nakazu lub zakazu prokuratorowi oraz zawiadamia właściwy miejscowo zespół interdyscyplinarny oraz sąd opiekuńczy, gdy w mieszkaniu zamieszkują osoby małoletnie. Informowanie sądu rodzinnego o sytuacji wydania określonych nakazów ma na celu otoczenie właściwą opieką

⁴⁸ Wzór formularza kwestionariusza stanowi załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie wydawania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia (Dz.U. 2020 poz. 2105).

⁴⁹ Art. 15a ust. 2 i 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2021 poz. 1882 z późn. zm.).

⁵⁰ Art. 15aa ustawy o Policji.

dzieci zamieszkujących w rodzinie, w której pojawiła się przemoc, analizę sytuacji wychowawczej, wydolności w tym względzie osób sprawujących pieczę. Sąd może w celach ochrony małoletnich wydać orzeczenia o charakterze ingerującym w wykonywanie władzy rodzicielskiej poprzez jej ograniczenie lub pozbawienie, zobowiązując jednocześnie właściwe podmioty określone w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej do pracy z rodziną.

Kolejnym novum wprowadzonym znowelizowanymi przepisami ustawy jest zapewniające bezpieczeństwo pokrzywdzonym ustalenie obowiązku pozostawienia przez sprawcę krzywdzenia w mieszkaniu kluczy do tego wspólnie zajmowanego mieszkania i pomieszczeń jego bezpośredniego otoczenia⁵¹.

W ramach działań pomocowych i ochronnych udzielanych osobom krzywdzonym przemocą policja – po wydaniu ustawowo określonego nakazu lub zakazu – ma obowiązek poinformowania osoby dotkniętej przemocą w rodzinie o postępowaniu w sprawie złożenia żądania do sądu w celu zobowiązania osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, o którym mowa w przepisach ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Policja udziela również pokrzywdzonej przemocą kobiecie informacji o możliwości uzyskania wsparcia we właściwym ośrodku pomocy społecznej, specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie i innych placówkach świadczących pomoc ofiarom przemocy oraz o funkcjonowaniu całodobowego ogólnopolskiego telefonu dla ofiar przemocy w rodzinie.

Osoby pokrzywdzone przemocą w rodzinie mają również prawo do uzyskania pomocy udzielanej przez podmioty, które otrzymały dotacje z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości⁵².

Podsumowanie

Przemoc w relacjach międzyludzkich, w rodzinie, wobec kobiet i osób małoletnich, jest zjawiskiem ze wszech miar niepożądanym, a jej negatywne skutki rozciągają się na całe życie osoby pokrzywdzonej, postrzeganie siebie, poczucie własnej wartości. Stosowanie przemocy wpływa na kształtowanie osobowości, tożsamości oraz wzorów ról społecznych i sposób ich odgrywania. Kobieta poddawana charakterystycznym dla przemocy działaniom traci poczucie własnej wartości, wiarę w sprawczość działania, w możliwość osiągnięcia sukcesu w życiu. Upewnia

⁵¹ Art. 15ae ustawy o Policji.

⁵² Art. 15ag ustawy o Policji.

się natomiast w przekonaniu o bezsensowności i bezskuteczności poszukiwania wsparcia i wyjścia z traumatycznej dla niej i dzieci sytuacji. Popada w bierność, towarzyszą jej typowe dla tego stanu zawężenie, nadmierne pobudzenie, wtargnięcie, czyniące egzystencję trudną do zniesienia. Będąc w tym stanie, kobieta ma wykonywać typowe dla roli matki czynności, wychowywać dzieci i otaczać je należytą opieką, zapewniać im bezpieczeństwo... Czy jest w stanie sprostać tym zadaniom? Odpowiedź w większości przypadków jest przecząca.

Jak przebiega proces socjalizacji dzieci w rodzinie, w której stosuje się przemoc i na ile będą one w stanie kształtować w swym dorosłym życiu relacje z innymi ludźmi oparte na szacunku, poszanowaniu godności, praw i wolności drugiego człowieka do samostanowienia, podejmowania decyzji?

Świadomość niezwykle druzgocących skutków stosowania przemocy dla stojących ją sprawców, ofiar, ale i kolejnych pokoleń, obliguje nas jako społeczeństwo do podjęcia wieloaspektowych działań zaradczych. Działania o charakterze instytucjonalnym, formalnym, ale i nieformalnym, opartych na współpracy państwa i społeczeństwa.

Skuteczne reagowanie na akty przemocy wobec kobiet, matek, córek i innych osób, które z piętnem przemocy muszą żyć i zмагаć się w przyszłości, pozwoli na udzielenie im bezpośredniej pomocy w celu ochrony ich życia i zdrowia psychicznego oraz fizycznego, ale umożliwi, co nie mniej istotne, zapobieganie powielaniu niepożądanych, opartych na przemocy, wzorów postępowania w rodzinie.

Jak starano się wykazać w podjętych w tym artykule rozważaniach, zarówno prawo międzynarodowe, jak i krajowe, zawiera szereg regulacji, których celem jest przeciwdziałanie przemocy wobec osób słabszych (kobiet i dzieci, niepełnosprawnych, zależnych z różnych powodów od sprawcy) oraz ochrona przed krzywdzeniem i udzielenie szerokiego wieloaspektowego wsparcia o charakterze medycznym, psychologicznym, prawnym i socjalnym. Nowelizowane w Polsce akty prawne umożliwiają stosowanie nowych, szerszych w swym zakresie procedur ochronnych wobec ofiar, polegających na natychmiast wykonalnych nakazach opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzoną/pokrzywdzonymi czy zakazach zbliżania się do niego. Ofiary mogą uzyskać w specjalistycznych ośrodkach dla ofiar przemocy w rodzinie szeroką, indywidualnie dostosowaną do potrzeb pomoc psychologiczną, prawną czy socjalną. Praca w trybie interwencji kryzysowej pozwala na udzielenie tak ważnej psychologicznej i wspierającej pomocy właściwej dla stanu postprzemocowej traumy.

Ważne, aby regulacje te nie pozostały tylko zapisami ustawowymi obowiązującymi w danym systemie prawa. Osoby pokrzywdzone przemocą powinny mieć świadomość prawa do uzyskania ochrony i pomocy oraz przekonanie o efektywności podejmowanych instytucjonalnie działań. Świadomość skuteczności reakcji pomocowej właściwych organów ułatwia decyzję o zwróceniu się o wsparcie, a tym

samym umożliwiła wszczęcie postępowania ochronnego. Aby osiągnąć powyższy skutek w zakresie profilaktyki i ochrony, należy edukować zarówno społeczeństwo, jak i pracowników ustawowo wskazanych do pomocy instytucji państwa.

Edukacja społeczeństwa w kierunku przeciwdziałania przemocy, uświadamianie potencjalnym sprawcom, ofiarom, ale i ich zobowiązaniem do reakcji otoczeniu jej skutków, pozwolić może na zmianę postrzegania aktów przemocy i uznania ich jako bezwzględnie niedopuszczalne nie tylko prawnie, ale i moralnie, jako krzywdzących, łamiących wolę jednostki, jej wolność wyboru, niezależność i prawo do samostanowienia. Uświadomi, że państwo dysponuje procedurami w zakresie przeciwdziałania przemocy mającymi na celu ochronę osób pokrzywdzonych przemocą, ale i pomoc sprawcy dostarczaną w formie oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych.

Instytucje państwa (podmioty pomocy społecznej, policja, sądy, kuratela sądowa, szkoły) zobowiązane są natomiast do realizacji zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ułatwiania pokrzywdzonym, słabszym, często bezradnym kobietom, wszczynania procedur pomocowych, w tym „Niebieskiej Karty”, postępowań dotyczących nakazu opuszczenia lokalu czy zakazu zbliżania się do niego przez sprawcę przemocy; dostarczania ofiarom wieloaspektowej dostosowanej do konkretnych potrzeb pomocy.

Zahamowanie wzrostu liczby aktów przemocy w rodzinach, zapewnienie możliwości życia w bezpieczeństwie i spokoju członkom rodzin, wychowywanie dzieci bez przemocy wymaga zaangażowania i współdziałania podmiotów państwa (szkół, pomocy społecznej, policji, sądów), organizacji pozarządowych, ale przede wszystkim każdego obywatela, którego działanie opierać powinno się na wiedzy i świadomości skutków przemocy.

Bibliografia

- Burzliwa debata w Sejmie o wypowiedzenie konwencji stambulskiej*, Dziennik Gazeta Prawna 2021, 17 marca, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8122844,wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-ordo-iuris-gender.html> [dostęp: 7.07.2022].
- Cebella A., Łucka I., *Zespół stresu pourazowego – rozumienie i leczenie*, „Psychiatria” 2007, t. 4 nr 3, s. 128–136, <https://journals.viamedica.pl/psychiatria/article/view/29170> [dostęp: 18.08.2021].
- Ciesielska M., *Rodzaje, formy i cykl przemocy w rodzinie*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, 12(3), s. 7–16.
- du Vall M., *Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w świetle polskiego prawa i statystyk*, 2014, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/440/Du_Vall_Konwencja_Rady_Europy_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 9.09.2021].
- Heitzman J., *Reakcja na ciężki stres i zaburzenia adaptacyjne*, [w:] A. Bilikiewicz, S. Pużyński, J. Rybakowski, J. Wciórka (red.), *Psychiatria*, t. 2, Wrocław 2002, s. 428–457.

- Jaszczak-Kuźmińska D., Michalska K., *Wprowadzenie*, [w:] D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska (red.), *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010, s. 3–5.
- Lipowska-Teutsch A., *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998.
- Michalska K., Jaszczak-Kuźmińska D., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 2007.
- Panuszko A., „Chciałabym zgłosić usiłowanie gwałtu...”. *Policja: proszę przyjąć jutro*, 2013, <https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/383677/chcialabym-zglosic-usilowanie-gwaltu-policja-prosze-przyjs.html> [dostęp: 9.09.2021].
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. 2, Warszawa 2008, s. 57–79.
- Pospiszyl I., *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999.
- Postępowanie z osobą przeżywającą kryzys. Umiejętności prowadzenia interwencji kryzysowej*, materiały szkoleniowe DCP, cz. I, Wrocław 2020.
- Przemoc w rodzinie – sytuacja osób doświadczających przemocy w rodzinie*, PARPA 2020, s. 2–4, <https://www.parpa.pl/phocadownloadpap/Przeciwdzialanie/Przemoc%20w%20rodzinie%20-%20sytuacja%20osob%20doznajacych%20przemocy%20w%20rodzinie%20-%20broszura.pdf> [dostęp: 17.07.2022].
- Sasal H.D., *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005.
- Spurek S., *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013.
- Sztander W., *Na czym polega pomaganie ofiarom przemocy*, „Niebieska linia” 1999, nr 5, s. 1–4, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/395-na-czym-polega-pomaganie-ofiarom-przemocy.pdf> [dostęp: 17.08.2021].

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., https://www.echr.coe.int/documents/convention_pol.pdf [dostęp: 2.09.2021].
- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 r., <https://rm.coe.int/168046253c> [dostęp: 2.09.2021].
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 2.09.2021].
- Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. 2011 nr 50 poz. 259).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 26 listopada 2020 r. w sprawie wydawania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bez-

pośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia (Dz.U. 2020 poz. 2105).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2020 poz. 1359).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021 poz. 1805 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2021 poz. 1882 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2022 poz. 1138).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz.U. 2021 poz. 1214 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2021 poz. 1249).